

BILAN

RAPPORT 2007/34

**Ravels-Poppel (Antwerpen, B),
BPA Kerkhof Poppel**

Proefsleufonderzoek

in opdracht van de gemeente Ravels

Rapport-ID

Titel	Ravels-Poppel (Antwerpen, B), BPA Kerkhof Poppel.Proefsleufonderzoek.
ISSN	1572-3194-2007/34
Rapportnummer	2007/34
Aantal pagina's	22
Opdrachtgever	Gemeente Ravels
Contactpersoon opdrachtgever	Dhr. R. Goossens
Onderzoekskader	BPA
Projectleider BILAN	Drs. C.L.F. Verbeek
Auteur(s)	Drs. C.L.F. Verbeek
Kaarten en afbeeldingen	Dhr. P. Verheyen
Datum definitief	9 februari 2007
Digitale versie	13 februari 2007
Verzending definitief aan	Gemeente Ravels RACM KB depot Provinciaal Archeoloog
Akkoord BILAN	C. Witteveen Directeur C. Verbeek Senior-archeoloog

BILAN

B: Fontys Hogescholen, Mollergebouw
Prof. Goossenslaan 1-01, ruimte A 1.16, Tilburg
P: Postbus 90903, 5000 GD TILBURG
T: 0877 876322
F: 013 5360051
E: bilan@fontys.nl
W: www.bilan.nl

© BILAN 2007

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	7
1 Inleiding.....	9
1.1 Administratieve gegevens project	9
1.2 Ligging van het plangebied	9
1.3 Bekende archeologische gegevens	9
2 Het onderzoek.....	10
2.1 Onderzoeksmethode	10
2.2 Resultaten	11
2.3 Interpretatie en datering	14
3 Conclusie en advies	14
Bijlage 1: Sporenlijst	15
Bijlage 2: Vondstenlijst	15
Bijlage 3: Plan van Eisen	17
Bijlage 4: Overzicht archeologische perioden	21
Bijlage 5: Overzicht geologische perioden	22

Figuren

Fig. 1: Overzicht werkputten en sporen in het plangebied.....	10
Fig. 2: Werkput 4: Begraven veldpodzol in de depressie.....	11
Fig. 3: Greppel in werkput 3.....	12
Fig. 4: Kuil in werkput 4	13

Samenvatting

Tijdens het proefsleufonderzoek werden geen sporen van gebouwstructuren in het onderzoeksgebied aangetroffen. De kuil uit de late ijzertijd kan als off-site verschijnsel geïnterpreteerd worden van een nederzetting die ten westen van het plangebied gelegen is op de hogere delen van een dekzandrug.

De greppels zijn in de eerste helft van de zeventiende eeuw te dateren en staan in relatie tot de toenmalige landinrichting. Het vondstmateriaal uit de A-horizont wijst erop dat de antropogene ophoging voornamelijk in de periode 1600-1650 tot stand kwam en waarbij de depressie in het centrum van het plangebied gedeeltelijk werd gedempt.

Gezien de resultaten wordt geen archeologisch vervolgonderzoek in het plangebied geadviseerd.

1 Inleiding

In opdracht van de gemeente Ravels voerde Bilan op 27, 28 en 29 december een proefsleufonderzoek in het plangebied "BPA Kerkhof Poppel". Aanleiding voor het onderzoek is de uitbreiding van het kerkhof te Poppel. Op basis van een bindend advies van het Agentschap R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed, diende voor de start van de civiel-technische werken een proefsleufonderzoek uitgevoerd te worden conform een Plan van Eisen¹. Projectleider bij Bilan was dhr. C. Verbeek die tevens het veldwerk uitvoerde. Door de gemeente Ravels werd een graafmachine en een landmeter, dhr. P. Verheyen, ter beschikking gesteld voor de uitvoering van het project.

1.1 Administratieve gegevens project

Provincie	Antwerpen, België
Gemeente	Ravels
Plaats	Poppel
Toponiem	Kerkhof
Straat	Grouwelstraat
Centrumcoördinaten	zie figuur 1
Oppervlakte plangebied	1,198 ha
Kadastrale gegevens	afdeling 3 sectie D, 597-598d-598e.
Opdrachtgever	gemeente Ravels (contactpersoon: dhr. R. Goossens)
Uitvoerder	BILAN
CIS meldingnummer	Nvt
KLIC meldingnummer	Nvt
BILAN projectcode	A...B...
Bevoegd gezag	Agentschap R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed (contactpersoon: mevr. A. Verhaert)

1.2 Ligging van het plangebied

Het plangebied is gelegen in Poppel, deelgemeente van de gemeente Ravels, en heeft een oppervlakte van 1,198 ha. Het wordt in het zuidwesten begrensd door de Grouwelstraat, in het noorden door een onverharde weg en in het oosten door het bestaande kerkhof van Poppel. Het plangebied is in gebruik als weiland en de opdrachtgever wil hier een uitbreiding van het kerkhof realiseren.

1.3 Bekende archeologische gegevens

Bij controles van bouwputten ten zuidwesten van het plangebied zijn in het verleden scherven uit de ijzertijd, de volle Middeleeuwen en mogelijk Romeinse tijd aangetroffen die wijzen op een vindplaats nabij het plangebied. Ten noordwesten van het plangebied zijn tijdens de ruilverkavelingswerken sporen uit de ijzertijd en boerderijen en waterputten uit de Merovingische periode gedocumenteerd.

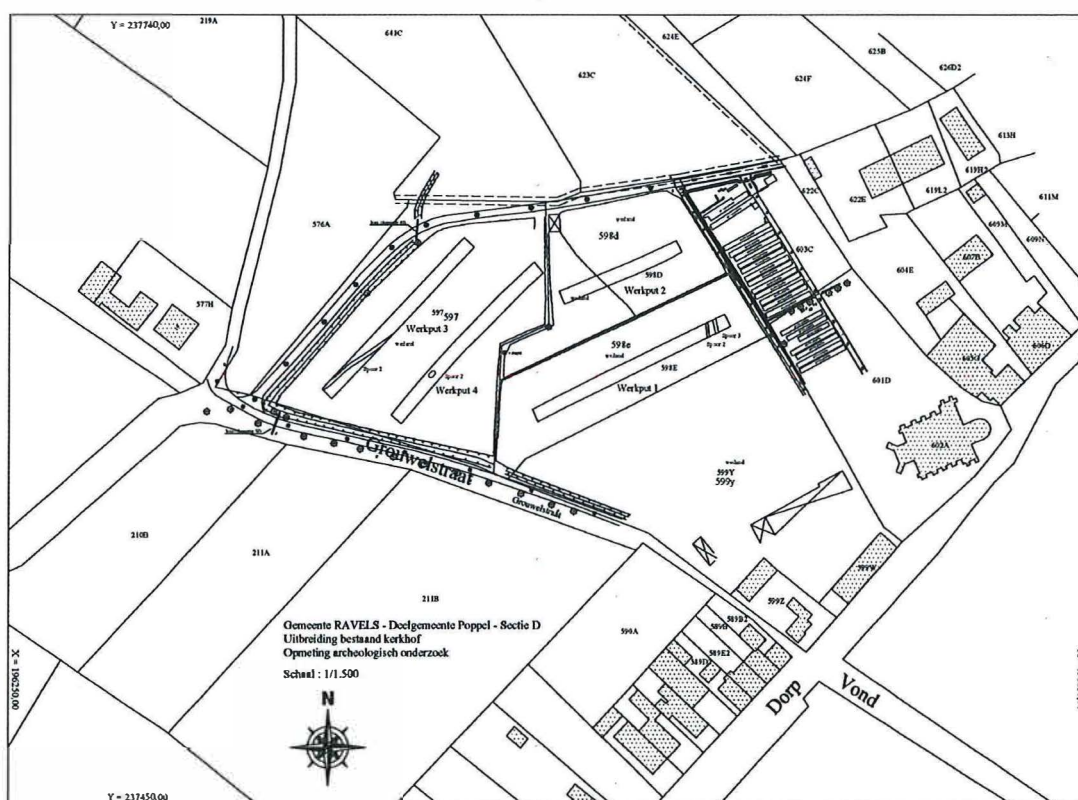
¹ Plan van Eisen "Archeologische terreininventarisatie te Ravels, uitbreiding begraafplaats Poppel (afd. 3 sie D – 598d-e, 601d"

2 Het onderzoek

2.1 Onderzoeksmethode

In het plangebied werden drie proefsleuven van 80 x 5 meter en één van 50 x 5 meter aangelegd zodat een dekking van 12% ontstond (figuur 1). De proefsleuven werden aangelegd door een graafmachine met platte bak. Op aanwijzingen van de archeoloog werd de bovengrond afgegraven tot op het archeologisch leesbaar niveau.

Het vlak, de sporen en relevante profielen werden gefotografeerd. Vondsten werden bij de aanleg van het vlak per werkput of per spoor ingezameld. De werkputten en sporen werden ingemeten met een total-station. De hoogte van het maaiveld en het vlak per ingemeten t.o.v. een geodetisch punt in de buitenmuur van de kerk van Poppel.

2.2 Resultaten

2.2.1 Topo- en stratigrafie

Het plangebied ligt op ongeveer 26 meter boven de zeespiegel. In het centrum van het plangebied is een depressie aanwezig van waaruit het terrein licht oploopt naar het westen tot 26,25 m en naar het oosten tot 26,50 m boven de zeespiegel.

Het hoogte van het vlak variëerde van ca. 25,00 tot 25,70 m.

In het plangebied werd een 50 tot 100 cm dik antropogeen ophogingspakket (het esdek of de A-horizont) aangetroffen. Dit pakket was zeer homogeen en bestond uit bruingrijs matig fijn zand. In dit pakket was geen gelaagdheid herkenbaar. Op de hogere delen van het terrein rustte dit pakket onmiddellijk op de C-horizont en was het dunner dan in de lagere delen. In de lagere delen was de A-horizont tot 100 cm dik en waren E- en B-horizonten van de oorspronkelijke veldpodzol bewaard (figuur 2). In het zuiden van het plangebied was het moedermateriaal (de C-horizont) lemiger dan in het noorden en centrum van het plangebied. De afzettingen bestaan vermoedelijk dus uit:

- Oud Dekzand dat tijdens het Pleniglaciaal afgezet is in het westen;
- Jong Dekzand dat tijdens het Tardiglaciaal afgezet is in het centrum en oosten van het plangebied en aldaar het Oud Dekzand heeft afgedekt.

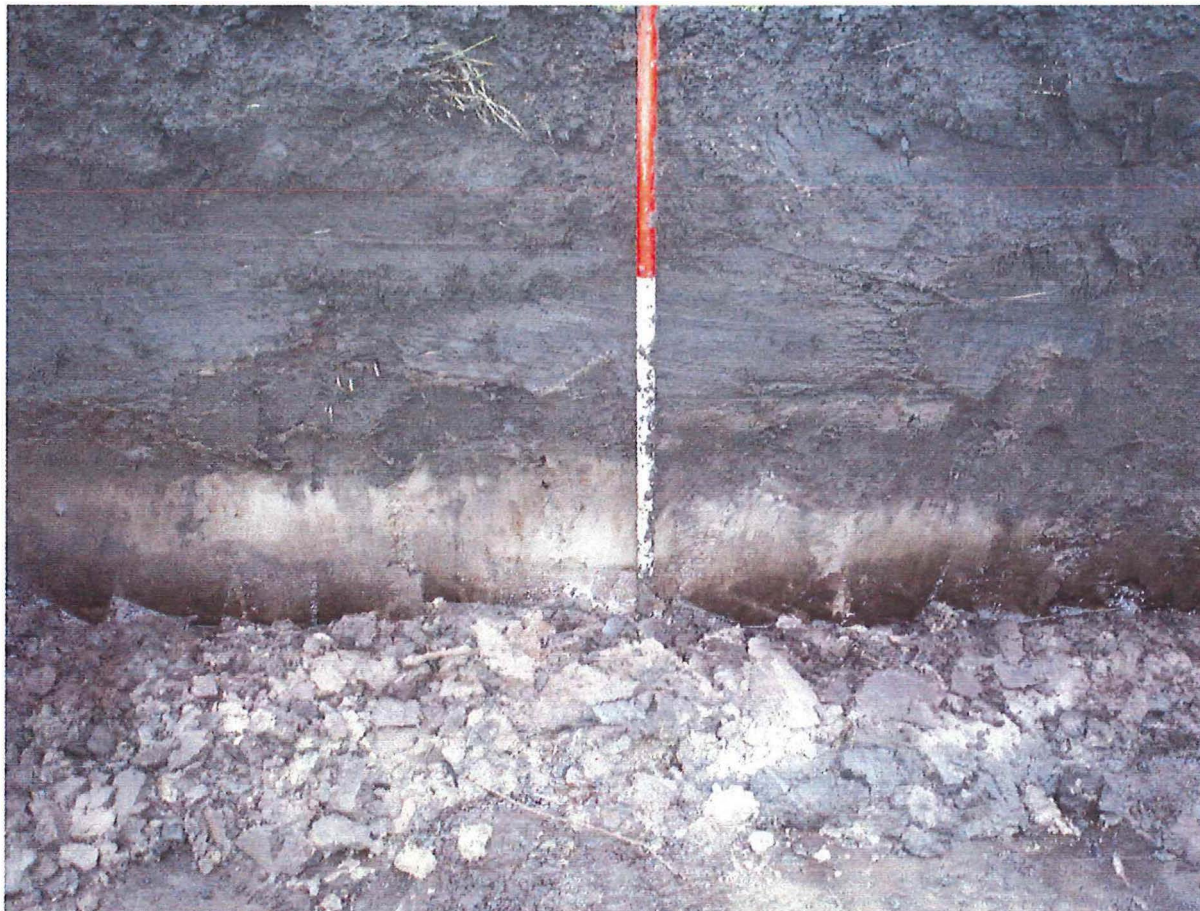

Fig. 2: Werkput 4: Begraven veldpodzol in de depressie

2.2.2 Sporen en structuren

Tijdens het onderzoek werden slechts enkele sporen aangesneden (zie bijlage 1). In het oosten van werkput 1 werden twee parallelle greppels aangetroffen die waarschijnlijk perceelsgrenzen markeren. Vermoedelijk lag vroeger een weg of pad tussen deze greppels. De greppel in werkput 3 liep in de richting van de depressie (figuur 3). Deze greppel werd niet meer in werkput 4 aangesneden en is waarschijnlijk ter hoogte van de depressie volledig in de A-horizont opgenomen.

Fig. 3: Greppel in werkput 3

In werkput 4 werd een kuil aangetroffen (figuur 4). Door de grondwaterstand kon de doorsnede van de kuil niet gedocumenteerd worden. Wel konden enkele vondsten uit de kuil geborgen worden.

Fig. 4: Kuil in werkput 4

2.2.3 Vondstmateriaal²

De dertig vondsten zijn afkomstig uit de A-horizont en sporen en bestaan uit aardewerk, steengoed en pijpen (zie bijlage 2).

Bijna alle vondsten uit de A-horizont zijn globaal te dateren in de periode zestiende tot en met zeventiende eeuw en meer specifiek in de periode 1600-1650. Ook de twee greppels in werkput 1 bevatten vondsten uit dezelfde periode. De greppel in werkput 3 bevatte vondsten uit de volle Middeleeuwen, de LMEB en de 17^e eeuw. Op basis van handgevoemd aardewerk uit de derde tot en met tweede eeuw v. C. kan de kuil in werkput 4 in de eerste helft van de late ijzertijd gedateerd worden.

2.3 Interpretatie en datering

Tijdens het proefsleufonderzoek werden geen sporen van gebouwstructuren in het onderzoeksgebied aangetroffen. De kuil uit de late ijzertijd kan als off-site verschijnsel geïnterpreteerd worden van een nederzetting die ten zuiden van het plangebied gelegen is op een dekzandrug.

De greppels zijn in de eerste helft van de zeventiende eeuw te dateren en staan in relatie tot de toenmalige landinrichting. Het vondstmateriaal uit de A-horizont wijst erop dat de antropogene ophoging voornamelijk in de periode 1600-1650 tot stand kwam en waarbij de depressie in het centrum van het plangebied gedeeltelijk werd gedempt.

3 Conclusie en advies

In het onderzoeksgebied werden slechts enkele archeologische sporen aangetroffen. Bewoningssporen uit de ijzertijd, de volle Middeleeuwen en mogelijk Romeinse tijd die op basis van vondsten in het verleden ten zuiden van het plangebied aanwezig zullen zijn, reiken niet tot in het onderzochte gebied.

Gezien de resultaten wordt geen archeologisch vervolgonderzoek in het plangebied geadviseerd.

² Vondstdeterminatie BAAC

Bijlage 1: Sporenlijst

Werkput	Spoor	Vondstnummer	Soort	Datering
1	1		vlak	
1	2	2	greppel	NTA
1	3	3	greppel	NTA
2	1		vlak	
3	1		vlak	
3	2	6	greppel	NTA
4	1		vlak	
4	2	8	kuil	IJZL

Bijlage 2: Vondstenlijst

vondstnummer	put	vlak	spoor	globaal	specifiek	ABR-code	materiaal	soort	type	aantal fragment	opmerkingen	herkomst	dateringen	
1	1	0		KER	AW G	KER	aardewerk	pijpaarde	pijp	1	steel	aanleg vlak, stort	onbekend	1600-1650
1	1	0		KER	AW G	KER	aardewerk	roodbakkend	onbekend	2	wand, bodem	aanleg vlak, stort	locaal	1600-1650
1	1	0		KER	AW G	KER	steengoed		kan	1	wand	aanleg vlak, stort	Siegburg	1550-1600
2	1	1	2	KER	AW G	KER	aardewerk	roodbakkend	voorraadpot	2	wand, bodem	afschaven spoor	locaal	1600-1650
3	1	1	3	KER	AW G	KER	aardewerk	roodbakkend	grape?	1	wand	afschaven spoor, gracht	locaal	16e of 17e eeuw
4	2	0		KER	AW G	KER	aardewerk	roodbakkend	onbekend	3	wand	aanleg vlak, stort	locaal	16e of 17e eeuw
5	3	0		KER	AW G	KER	aardewerk	pijpaarde	pijp	3	steel	aanleg vlak	onbekend	1600-1650
5	3	0		KER	AW G	KER	aardewerk	steengoed	kan	2	wand, bodem	aanleg vlak	Rijnland	1600-1700
6	3	1	2	KER	AW G	KER	aardewerk	kogelpot	kogelpot	2	wand		locaal	9e tot 12e eeuw
6	3	1	2	KER	AW G	KER	aardewerk	witbakkend geglazuurd	onbekend	1	wand		locaal	1600-1700
6	3	1	2	KER	AW G	KER	aardewerk	steengoed	kan	1	wand		Siegburg	14e eeuw
7	4	0		KER	AW G	KER	aardewerk	pijpaarde	pijp	2	steel, ketel	aanleg vlak, stort	onbekend	1600-1650
7	4	0		KER	AW G	KER	aardewerk	steengoed	kan	3	wand, rand		Rijnland	1600-1700
7	4	0		KER	AW G	KER	aardewerk	roodbakkend	divers	6	wand, rand, oor		locaal	1500-1700
8	4	1	2	KER	AW H	KER	aardewerk	handgevoemd	onbekend	3	wand		locaal	2e - 3e eeuw v.chr. (Ijzertijd)

Bijlage 3: Plan van Eisen

Alde Verhaert
 Agentschap R-O Vlaanderen
 R-O Antwerpen, Onroerend Erfgoed
 Copernicuslaan 1, bus 6
 2018 Antwerpen
 Tel: 03/224.62.25 - Fax: 03/224.62.23

Plan van eisen

Archeologische terreininventarisatie te Ravels, uitbreiding begraafplaats Poppel (afd. 3 sie D – 598d-e, 601d)

1. SITUERING:

In het kader van de opmaak van het BPA kerkhof Poppel werd door het Agentschap R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed aangegeven dat de aanleg van de nieuwe begraafplaats dient voorafgegaan te worden door een evaluatie d.m.v. proefsleuven. Doel is na te gaan of er zich archeologische monumenten op het terrein bevinden. Indien dit het geval is, dienen de vindplaatsen onderzocht te worden alvorens de werken van start kunnen gaan.

Hetzelfde advies werd gegeven bij de aanvraag voor de stedenbouwkundige vergunning en opgenomen in de toekenning.

2. INHOUD VAN HET PROJECT:

- Basisdoelstelling van dit project is de archeologische terreininventarisatie.
- Het ganse terrein dient bekeken te worden aan de hand van een systeem van proefsleuven, alvorens de werken van start gaan. Hierbij worden verspreid over het gebied sleuven gegraven, die toelaten om eventuele archeologische sporen te detecteren. Deze sleuven worden onder archeologische begeleiding machinaal (met graafmachine) aangelegd tot op archeologisch leesbare diepte (= het raakvlak van de teelaarde en de vaste, ongeroerde bodem). In totaal wordt op deze manier ongeveer 12% van het plangebied gesondeerd. Het patroon en de exacte locatie van de sleuven is in nader overleg te bepalen, in functie van de perceelsstructuur, reliëf, afwatering, planning van de werken enz. Er kan zowel gewerkt worden via het zgn. Lorraine-systeem als met continue sleuven. De onderlinge tussenafstand tussen de rijen bedraagt niet meer dan 15 meter.
- De grootte van het te onderzoeken terrein wordt geraamd op 2 ha.
- De lokalisatie en diepte van de sleuven, en de aanwezige archeologische sporen worden opgemeten door een total station. Archeologische sporen worden niet gecoupeerd tenzij nodig om twijfel weg te nemen (natuurlijk of niet).
- Er wordt een eerste bodemkundige beschrijving en schets gemaakt van de profielopbouw van de sleuven en een beschrijving van de aanwezige sporen.

- Er worden overzichtsfoto's gemaakt van het onderzochte terrein en foto's van eventuele archeologische sporen
- Rapportage: omvat beschrijving van gehanteerde methode, een kadasterplan met overzicht van de proefsleuven, foto's, beschrijving en schets van bodemkundige toestand aangetroffen in de sleuven en eventuele sporen en aanbeveling naar vervolgonderzoek toe.

3. JURIDISCHE EN BELEIDSMATIGE CONTEXT:

- Decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 28 februari 2003 en 10 maart 2006. (BS 15.09.1993, 08.06.1999, 24.03.2003 en 07.06.2006)
- Besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994 tot uitvoering van het decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium (BS 15.07.1994), gewijzigd op 21/12/03 (BS 09/06/04) en 23/06/06 (BS 23/06/06)
- Europees verdrag van Malta ter bescherming van het archeologisch erfgoed (La Valetta 16.01.92), ondertekend door België op 30 januari 2002.

4. TECHNISCHE VEREISTEN:

- Openleggen sleuven: min. 21-ton hydraulische graafmachine met platte bak (breedte 1m80) op rupsen ;
- Dichtgooien sleuven : ofwel met dezelfde hydraulische graafmachine als hierboven vermeld ; ofwel met een bulldozer min. 26 ton (aanvullende variatie ev. door aannemer voor te stellen
- Logistieke ondersteuning (in geval van aanwerving archeoloog)
- Topograaf die de sleuven en de eventueel aanwezige sporen kan inmeten en projecteren op een verkavelingsplan (in geval van aanwerving archeoloog).

5. PERSONEEL

Men kan zowel opteren voor de aanwerving van een archeoloog via interim of de inschakeling van een archeologisch studiebureau.

Een archeoloog dient voldoende logistieke steun te ontvangen van de bouwheer (schup, lintmeter, fototoestel, ...) noodzakelijk om te voldoen aan de eisen gesteld in dit document.

Het graven van de proefsleuven dient begeleid te worden door minstens 1 licentiaat archeologie (niveau A) die voldoet aan de kwalificaties zoals bepaald in het archeologiedecreet. Deze persoon dient een vergunning voor prospectie met ingreep in de bodem aan te vragen bij het Agentschap R-O Vlaanderen.

6. PRAKTISCH

Er wordt vooropgesteld dat 2 mandagen worden uitgetrokken voor het openleggen van de proefsleuven, 1 mandag voor het verwerken van de gegevens. Het dichten van de sleuven dient niet begeleid te worden door een archeoloog.

Op basis van het resultaat van het proefsleuvenonderzoek zal beslist worden of een archeologische opgraving noodzakelijk is.

Bijlage 4: Overzicht archeologische perioden

Periode		Code
Paleolithicum	Tot 8800 vC	PALEO
Paleolithicum Vroeg	Tot 300.000 C14	PALEOV
Paleolithicum Midden	300.000 - 35.000 C14	PALEOM
Paleolithicum Laat	35.000 C14 – 8800vC	PALEOL
Mesolithicum	8800 – 5300 vC	
Mesolithicum Vroeg	8800 – 7100 vC	MESO
Mesolithicum Midden	7100 – 6450 vC	MESOV
Mesolithicum Laat	6450 – 5300 vC	MESOM
		MESOL
Neolithicum	5300 – 2000 vC	
Neolithicum Vroeg	5300 – 4200 vC	NEO
Neolithicum midden	4200 – 2850 vC	NEOV
Neolithicum Laat	2850 – 2000 vC	NEOM
		NEOL
Bronstijd	2000 – 800 vC	
Bronstijd Vroeg	2000 – 1800 vC	BRONS
Bronstijd Midden	1800 – 1100 vC	BRONSV
Bronstijd Laat	1100 – 800 vC	BRONSM
		BRONSL
IJzertijd	800 – 12 vC	
IJzertijd Vroeg	800 – 500 vC	IJZ
IJzertijd Midden	500 – 250 vC	IJZV
IJzertijd Laat	250 – 12 vC	IJZM
		IJZL
Romeinse Tijd	12 vC – 450 AD	
Romeinse Tijd Vroeg	12 vC – 70 AD	ROM
Romeinse Tijd Midden	70 – 270 AD	ROMV
Romeinse Tijd Laat	270 – 450 AD	ROMM
		ROML
Middeleeuwen	450 – 1500 AD	
Middeleeuwen Vroeg	450 – 1050 AD	XME
Middeleeuwen Laat	1050 – 1500 AD	VME
		LME
Nieuwe Tijd	1500 – heden	
Nieuwe Tijd A	1500 – 1650 AD	NT
Nieuwe Tijd B	1650 – 1850 AD	NTA
Nieuwe Tijd C	1850 – heden	NTB
		NTC
Onbekend		XXX

Bijlage 5: Overzicht geologische perioden

Periode			C-14 jaren voor heden
Holoceen	Postglaciaal		10.000 – heden
			10.000 – heden
		Subatlanticum	3.000 – heden
		Subboreaal	5.000 – 3.000
		Atlanticum	5.000 – 7.500
		Boreaal	9.000 – 7.500
Pleistoceen	Weichselien	Preboreaal	9.000 – 10.000
			2,3 mlj – 10.000
			75.000 – 10.000
		Late Dryas	11.000 – 10.000
		Allerød	12.000 – 11.000
		Bolling	13.000 – 12.000
	Eemien		100.000 – 75.000
	Saalien		250.000 – 100.000